

УДК371.134+37.041 (045)

О.В. Гандабура, м. Хмельницький, Україна / O. Handabura, Khmelnytsky, Ukraine
e-mail: o.handabura@gmail.com**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

Анотація. В статті розглядається поняття професійного саморозвитку як психолого-педагогічне поняття, представлено визначення поняття професійного саморозвитку майбутніх учителів. Автор визначає показники професійного саморозвитку з погляду змістовно-мотиваційного, організаційно-діяльного, технологічного та діалогічного критерію. Розроблено структуру професійного саморозвитку майбутніх учителів, яка включає такі складники: когнітивно-емоційний, мотиваційний, технологічний та комунікативний. Це дало можливість визначити функції, етапи процесу професійного саморозвитку майбутніх учителів, умови його успішної організації.

Однією з особливостей реалізації професійного саморозвитку майбутнього педагога є створення особистісно орієнтованого освітнього середовища, яке визначається як складне системне утворення, що ґрунтується на безпосередній та опосередкованій взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу і проявляється в орієнтації навчально-виховного процесу на розкритті внутрішнього потенціалу студента, стимулюванні професійного розвитку та саморозвитку його особистості. Особистісно орієнтоване освітнє середовище представлено в єдності трьох основних компонентів: психологічного (особистісного), дидактичного (методичного) та предметного (зміст і засоби організації). Таке середовище реалізується поетапно: психодіагностичний, мотиваційний етапи, етап проблематизації, корекційний та творчий етапи. Автор аналізує методи інтерактивного навчання, які ефективно сприяють організації особистісно орієнтованого освітнього середовища.

Ключові слова: саморозвиток, професійний саморозвиток, майбутній педагог, показники професійного саморозвитку, структура професійного саморозвитку майбутніх учителів професійне самовдосконалення, особистісно орієнтоване освітнє середовище, методи інтерактивного навчання.

Specific Features of Implementation of Future Teachers' Professional Self-development

Annotation. The article distinguishes a notion of professional self-development as a psychological-pedagogical notion; presents the definition problem of the notion of professional self-development of the future teachers. The author defines the indexes of professional self-development in terms of content-motivation, organizational-activity, processual and dialogic criterion. The structure of professional self-development of future teachers, which includes the following components: cognitive, emotional, motivational, technological and communicative, has been worked out. This made it possible to determine the functions, stages of professional self-development of future teachers, the terms for its successful organization.

One of the specific features of implementation of the future teachers' professional self-development is the creation of a personality-oriented educational environment, which is defined as a complex system constitution, based on the direct and indirect interaction of the agents of educational process and is displayed in the promotion of professional development and self-development of a student's personality. The personality-oriented educational environment is represented in the unity of three main components: psychological, didactic and subject. This environment is implemented in psycho-diagnostical, motivational stages, problematization stage, correctional and creative phases. The author analyzes the interactive learning methods that effectively promote the organization of personality-oriented educational environment.

Key words: self-development, professional self-development, future teacher, the indexes of professional self-development, the structure of future teachers' professional self-development, professional self-improvement, personal-oriented educational environment, methods of interactive learning.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів у системі вищої освіти становить органічну частину розвитку суспільства, одну з найважливіших ланок загальної системи освіти та виховання. Виявлення факторів, які сприяють оновленню процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів, є актуальним завданням педагогічної науки. Основні шляхи оновлення освіти у новому тисячолітті визначено в положеннях Закону України «Про освіту», цільовій комплексній програмі «Вчитель», якими передбачається забезпечення можливостей для саморозвитку людини; підготовка молоді до інтеграції в суспільство; професійна адаптація фахівця в умовах трансформації суспільного устрою, формування його професійної мобільності та конкурентоспроможності.

Успішне розв'язання цих завдань вимагає від особистості вибору стратегії неперервної освіти впродовж усього життя на основі саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми.

Професійний саморозвиток посідає вагоме місце серед актуальних проблем педагогіки та психології. Питання взаємозв'язку саморозвитку особистості із самопізнанням знайшли своє висвітлення у працях І. Зязюна, А. Маслоу, М. Чобітька та ін. Психологічні аспекти саморозвитку особистості аналізували В. Мерлін, Л. Мітіна, та ін. Вагомий внесок у дослідження проблеми саморозвитку зробили сучасні українські педагоги та психологи Г. Балл, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, А. Кузьмінський, Н. Ничкало, В. Рибалка, та ін.

Разом з тим подальшого вивчення потребує питання реалізації професійного саморозвитку майбутніх педагогів в умовах модернізації навчально-виховного процесу вищої школи.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначити та проаналізувати особливості реалізації професійного саморозвитку майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні ми визначили що, професійний саморозвиток майбутніх педагогів – це свідомо самопізнавальна та самопроектувальна діяльність, спрямована на вдосконалення особистості майбутнього вчителя відповідно до вимог професії та його самореалізацію в професійній сфері [5].

Як виявлено під час аналізу теоретичних джерел, процес саморозвитку має системний характер і є компонентом системи навчання і виховання, тому, враховуючи системний підхід, професійний саморозвиток майбутнього педагога можна розглядати як цілісний та ієрархічний процес зі своєю системою детермінант: джерелами, рушійними силами, засобами, механізмами, умовами цього процесу, етапами [9; 12].

Н. Масовер обирає такі показники професійного саморозвитку: змістовно-мотиваційний критерій – це обсяг знань і система уявлень про сутність професійної діяльності, вимоги професії до особистості фахівця; організаційно-діяльнісний критерій – це виражена професійна спрямованість, емоційна привабливість професії, позитивна мотивація та наявність планів саморозвитку; технологічний критерій вказує на вмінє володіння різними педагогічними та психологічними технологіями, на вміння досягати поставлених цілей у професійному саморозвитку [11].

Використовуючи діалогічний підхід, М. Кряхтунов виокремив ще один критерій професійного саморозвитку – здатність до діалогу [8, с. 134]. Цей критерій вказує на створення психологічного простору, в якому монологічний вплив замінюється творчим процесом взаємодії студента з іншими учасниками педагогічного процесу.

Беручи до уваги вищезгадані дослідження, ми розробили структуру професійного саморозвитку майбутніх учителів, яка включає такі складники: когнітивно-емоційний, мотиваційний, технологічний та комунікативний.

Виокремлення складників професійного саморозвитку майбутніх учителів дає можливість визначити функції професійного саморозвитку, зокрема:

- когнітивну, або пізнавальну (опанування нових знань про майбутню професійну діяльність);
- ціннісну (оцінювання та вдосконалення майбутнім учителем);
- формувальну (формування досвіду та занурення майбутнього вчителя у зміст професійного життя);

– комунікативну (взаєморозуміння та взаємодія з людьми).

Виокремлено чотири етапи процесу професійного саморозвитку майбутніх педагогів, зокрема:

1. Здійснення самопізнання (самопостереження, самодіагностика, самоаналіз).
2. Формування самооцінки та прийняття рішень про необхідність професійного самовдосконалення (самозобов'язання, плани роботи над собою).
3. Постановка мети професійного саморозвитку та розробка індивідуальної програми самоорганізації.
4. Практична реалізація програми професійного саморозвитку [6].

Урахування поглядів психологів [3; 8; 10 та ін.] на розвиток особистості, дозволяє визначити умови, при яких професійний саморозвиток майбутніх учителів початкових класів буде ефективний, зокрема: усвідомлення майбутнім учителем свого «Я», визначення взаємозв'язку між психологічною теорією та педагогічною практикою, виокремлення психологічних труднощів та їх подолання, самостійна робота, обмін досвідом з іншими людьми.

Однією з особливостей реалізації професійного саморозвитку майбутнього педагога є створення особистісно орієнтованого освітнього середовища, яке базується на особистісно орієнтованому підході [2]. У контексті нашого дослідження особистісно орієнтоване освітнє середовище – це складне системне утворення, що ґрунтується на безпосередній та опосередкованій взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу і проявляється в орієнтації навчально-виховного процесу на розкриття внутрішнього потенціалу студента, стимулюванні професійного розвитку та саморозвитку його особистості [4].

За дослідженнями О. Аксьонова, структурно особистісно орієнтоване освітнє середовище може бути представлене в єдності трьох компонентів:

- психологічного: впровадження принципу індивідуалізації; спрямування навчально-виховного процесу на особистість студента, врахування його особистісних рис та досвіду; організація системи суб'єкт-суб'єктних відносин;
- дидактичного: підпорядкування змісту роботи викладачів особистісно орієнтованому навчання; використання ефективного методичного інструментарію відповідно до вимог особистісно орієнтованої парадигми освіти та з метою формування у студента мотивації професійного саморозвитку;
- предметного: ефективна організація предметного середовища відповідно до розвивальних цілей та використання відповідного обладнання [1].

Характеристиками особистісно орієнтованого середовища для кожного етапу і року навчання майбутніх учителів є: перший курс навчання (психодіагностичний етап) – освітнє середовище для організації системи психодіагностики студентів,

побудови індивідуальної траєкторії розвитку студента, створення умов для самопізнання, усвідомлення важливості професійного саморозвитку; створення атмосфери взаємодії між викладачем та студентом, які мають сформувати колективний суб'єкт навчання і виховання.

Другий курс навчання (мотиваційний етап) – освітнє середовище, котре забезпечує механізм становлення та формування суб'єктності навчально-виховного процесу; передбачає формування вміння самоаналізу, рефлексії та самооцінки у студентів; спрямоване на стимулювання самопізнання, особистісного розвитку і самовизначення; визначення професійних цілей, здатних задовольнити потреби в професійній самореалізації.

Третій курс навчання (етап проблематизації) – освітнє середовище, яке створює оптимальні умови для формування професійної самосвідомості, розвитку мотивів професійного саморозвитку; забезпечує готовність до професійного саморозвитку, можливість професійної самореалізації на засадах занурення в особистісно орієнтоване середовище; реалізація цілей та намірів, які сприяють формуванню мотивів професійного саморозвитку.

Четвертий курс навчання (корекційний етап) – освітнє середовище, що реалізує задоволення потреб студентів у професійному саморозвитку; корекцію самооцінки; створює умови для успішного розгортання процесу професійного саморозвитку. Студент обирає свій власний шлях розвитку через альтернативні форми навчання. Викладач створює умови для його саморозвитку.

П'ятий – шостий курси навчання (творчий етап) – освітнє середовище, що забезпечує зростання ініціативності та критичності; створює умови для використання навичок мотивування, які були сформовані протягом навчання на попередніх курсах. На цьому етапі виконуючи завдання індивідуальних програм професійного саморозвитку, студенти реалізують досвід професійного саморозвитку як результат професійної творчості та самостійну поведінку відповідно до системи засвоєних мотивів професійного саморозвитку.

Відповідно до визначеного змісту особистісно орієнтованого середовища для майбутніх учителів насамперед проводяться теоретико-практичні семінари для викладачів і обговорення на кафедрах проблеми особистісно орієнтованого підходу. Метою таких семінарів є ознайомлення викладачів із принципами особистісно орієнтованої освіти, визначення стратегії вдосконалення навчально-методичних комплексів шляхом наповнення модулів дисциплін завданнями особистісно орієнтованої спрямованості, які б мотивували студентів займатися професійним саморозвитком.

Оскільки особистісно орієнтоване середовище характеризується орієнтацією прийомів, засобів, методів і форм організації навчально-виховної

діяльності на випереджувальний професійний розвиток особистості студента, найефективнішими методами забезпечення особистісно орієнтованого освітнього середовища, на нашу думку, є методи інтерактивного навчання.

Методи інтерактивного навчання ефективно сприяють формуванню професійних навичок і умінь, мотивів навчальної діяльності та професійного саморозвитку. Вони включають у себе різні види дискусії, ігор, коопероване та фронтальне навчання з використанням інформаційних технологій, ресурсів Інтернету, електронних посібників і підручників, роботи в режимі он-лайн.

Особливу увагу звертаємо на такі дискусійні методи як інтерактивні лекції, діалог, дебати, особистісно орієнтовні лекції, зокрема лекції-конференції, лекції з коментарями; особистісно орієнтовані форми проведення семінарських і практичних занять: проблемно-дискусійний, перспективний семінар, практикум, побудований на закріпленні теоретичного матеріалу на основі педагогічних задач, практичне заняття з розглядом і розв'язанням педагогічних ситуацій.

На вищевказаних лекційних, семінарських і практичних заняттях доречно використовувати інтелект-карти; метод «ПРЕС»; методи «Займи позицію» та «Зміни позицію»; метод «Континуум»; метод «Телевізійне ток-шоу»; метод «Оцінювальна дискусія»; метод дебатів та ін.

Основними прийомами реалізації професійного саморозвитку можна вважати опору на бажання, використання ідентифікації, урахування інтересів і нахилів студента, заохочення бажання досягти успіху, демонстрація наслідків професійного саморозвитку, визнання успіхів, використання виховних та особистісно орієнтованих педагогічних ситуацій та ін.

Обговорення особистісно орієнтованих педагогічних ситуацій, або кейс-метод, вважається навчальним інструментом підготовки майбутніх учителів як у вищій школі, так і для подальшого професійного розвитку протягом педагогічної діяльності в школі, оскільки цей вид роботи можна використовувати з більшістю інтерактивних методів.

У контексті нашого дослідження особистісно орієнтовані педагогічні ситуації застосовуються під час занять із професійно-орієнтованих і гуманітарних дисциплін. Кожна педагогічна ситуація, створюючись цілеспрямовано, містить у собі такі етапи [7; 13]:

- самостійна постановка мети та її досягнення під контролем власної свідомості і волі;
- формування відносин співпраці та діалогу, при яких створюються умови для професійного саморозвитку всіх її учасників;
- самооцінка та самоаналіз своїх досягнень;
- формування внутрішньої мотивації професійного саморозвитку під час компетентного трактування показників студента;

– перешкоди, які вимагають прояву волі та переживання радості власного відкриття.

Висновки. Таким чином, створення особистісно орієнтованого освітнього середовища під час

професійної підготовки майбутніх педагогів шляхом розробки методичного забезпечення з використанням методів інтерактивного навчання зумовлює реалізацію професійного саморозвитку.

Література:

1. Аксенов А. А. Организация развивающей личностно-ориентированной среды для детей : учебно-методическое пособие для студентов педагогических специальностей / А. А. Аксенов. – Коломна : КГПИ, 2008. – 110 с.
2. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : підручник / І. Д. Бех. – К. : Академія, 2009. – 248 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 3: Проблемы развития психики. – 368 с.
4. Гандабура О. В. Організація особистісно орієнтованого середовища як педагогічна умова формування мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів / О. В. Гандабура // Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах гуманізації вищої освіти : матер. Міжвуз. (заочної) наук.-практ. конф., 28 лютого 2013 р. / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. – Хмельницький : ХмЦНП, 2013. – С. 128-131.
5. Гандабура О. В. Формування мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. В. Гандабура ; Хмельницький. нац. ун-т. – Хмельницький, 2014. – 20 с.
6. Гандабура О. В. Сутність професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів / О. В. Гандабура // Будущие исследования-2014. Педагогические науки : матер. X Междун. научно-практ. конфер., 17–25 февраля 2014 г. – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2014. – С. 105-108.
7. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования : учебн. для вузов / Э. Ф. Зеер. – М. : Академия, 2009. – 378 с.
8. Кряхтунов М. И. Психолого-педагогические условия профессионального саморазвития учителя : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования», 19.00.07 «Педагогическая психология» / Кряхтунов Михаил Ильич ; Московский государственный педагогический университет. – М., 2002. – 466 с.
9. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 445 с.
10. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития : учебное пособие для студентов средних пед. учебных заведений / В. Г. Маралов. – М. : Академия, 2004. – 256 с.
11. Масовер Н. Ю. Становление аутопедагогической компетентности будущего преподавателя в классическом университете / Н. Ю. Масовер // Вестник Новгородского государственного университета. – Новгород : НовГУ, 2009. – № 53. – С. 43-46.
12. Слостенин В. А. Педагогика : учебное пособие для студентов высших пед. учебных заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Академия, 2007. – 576 с.
13. Селевко Г. К. Технологический подход в образовании / Г. К. Селевко, О. Ю. Соловьева // Управление современной школой. Завуч. – 2008. – № 2. – С. 4-15.